

Ryssland och Ukraina: kriget i svensk debatt

av Henrik Salander och Ove Bring

Résumé

The authors look at the recent debate in Swedish media about the Russian assault on Ukraine. They discuss how some differing perceptions of the war have been reflected in Swedish public space. They criticize various views on the origin of the conflict, the distribution of blame, and whether a diplomacy of peace, understanding and dialogue is realistic. They discuss how Russia's demands on security and stated motives for the attack have been analyzed and interpreted by Swedish commentators. In this context they criticize the attempts of peace researcher Frida Stranne to relativize and understand the actions of the Kremlin. The authors also defend the current Western policy in relation to the conflict, including the political and economic isolation of Russia. In this context they criticize some views expressed by the former Minister for Foreign Affairs Hans Blix.

RYSSLANDS BRUTALA OCH folkrättsvidriga angrepp på Ukraina har i svensk opinion och svenska media i huvudsak mötts av fördömanden. De flesta av dessa är entydiga, men det finns undantag. Vissa kommentatorer och analytiker har uttryckt förståelse för Ryssland i större eller mindre grad. Vi avser kommentera några av dessa inlägg.

Extrema varianter förekommer, men ganska sällan. Som ett exempel kan nämnas att ordföranden i Sveriges Fredsråd i maj 2022 förklarade att hon stöder Putins invasion och hoppas att han fullföljer ”avnazifieringen” av Ukraina (Agneta Norberg, Facebook). Eftersom denna typ av inlägg inte spelat någon nämnvärd roll i svensk diskussion lämnar vi dem fortsättningsvis därhän.

Allteftersom kriget fortsätter uppstår ett stort antal frågor som måste diskuteras och analyseras ingående: hur kan kriget sluta och en eventuell fred garanteras? Hur kan

de ryska krigsförbrytelseerna bestraffas? Hur kan krigsskadestånd åstadkommas? Hur kan Ukrainas återuppbyggnad finansieras? Och så vidare. Här avser vi dock diskutera endast några olika synsätt på konfliktens uppkomst, skuld fördelningen, och behovet av och realismen i fredsdiplomati.

Geopolitik och ”realism”

I decennier efter andra världskriget anfördes ofta att stormakts- och geopolitiken har egna lagar och att mindre länder gör bäst i att finna sig i dessa – den s k realistiska skolan för bedömning av världspolitiken. Under 20-30 år efter 1989 tycktes ett tidsfönster finnas där denna stormaktscentrerade analys inte nödvändigtvis behövde gälla. En rad länder i Central- och Östeuropa och det sammanstörtade Sovjetunionen sökte och beviljades medlemskap i EU och Nato.

Ryssland framförde då inga starka protester mot detta.

Efter Putins tal i München 2007 och det korta ryska kriget mot Georgien 2008 förändrades situationen, och med den ryska annekteringen av Krim 2014 permanentades ett nytt läge. Tidsfönstret hade stängts. Den realistiska tankeskolan fick åter luft under vingarna och tog tillbaka delar av sitt tidigare utrymme i internationell debatt.

Chicago-professorn John Mearsheimer har blivit en galjonsfigur för denna skola. Han har hävdade att USA och dess allierade bär skulden för Rysslands invasion av Ukraina, genom att de varit pådrivande i en utvidgning av Nato som skulle vara ett existentiellt hot mot Ryssland. Ryssland har använt sig av Mearsheimers tal och artiklar och spridit dem i uttalanden och sociala media.

Det finns en rad invändningar mot Mearsheimers resonemang som inte ska utvecklas här, utom en: Mearsheimer tar Putin i huvudsak på orden, både i det denne säger och undviker att säga. Han hävdar att Putin inte har någon historia av att ljuga för andra länder – ett påstående som ter sig något djärvt efter den långa rad av rena lögnen som kommit från Kreml ända sedan annekteringen av Krim 2014 (nedskjutningen av MH17; mordförsök i Salisbury och förgiftning av Navalnij; förnekande i det längsta av invasionsplaner; förnekande av krigsförbrytelser i Butja, Mariupol, o s v).

Den typ av hårdhudad ”realism” som Mearsheimer stått för har inte varit särskilt vanligt förekommande i svensk debatt. Snarare har de som varit emot nya medlemmar i Nato för att undvika ”provokation” mot Ryssland baserat sin argumentation på en negativ inställning till svenskt Natomedlemskap. Plädering för fortsatt svensk alliansfrihet har då ofta sammankopplats med ett anfört behov av bättre förståelse för Rysslands positioner.

I ett antal artiklar mellan 2014 och 2021 har Hans Blix, Sven Hirdman och Rolf Ekéus, tillsammans eller enskilt, pläderat emot svenskt Natomedlemskap och samtidigt hävdade att Ryssland inte planerar territoriella angrepp eller utgör ett hot mot Europa. Bara veckor efter deras första gemensamma artikel annekterade Ryssland Krim. Ändå skrev Blix 2016 att Ryssland kan visa sig berett att medverka till att lösa internationella konflikter (SvD 23/1).

Även strax efter det fullskaliga ryska angreppet hävdade vissa, däribland förra statsministern, att ett svenskt Natomedlemskap skulle eskalera spänningen mellan väst och Ryssland – och Pierre Schori påstod att det skulle vara liktydigt med att ta på sig en självmordsväst (DN 11/3 2022).

Relativism

I den aktuella diskussionen, under det senaste dryga året, finns en relativt tydlig trend hos vissa debattörer att relativisera det ryska agerandet. Detta sker i huvudsak längs två spår. Det ena är påståendet att Putin kan utnyttja en folkrättslig urholkning av våldsförbudet som skapats av USA och väst. Det andra hävdar att Nato sedan länge borttillmötesgå Moskvas krav på olika säkerhetsgarantier. Slutsatsen blir att vad som nu behövs är en diplomatisk öppning mot Ryssland för att möjliggöra en dialog för ökad förståelse som i sin tur kan leda till fred.

Låt oss börja med att kommentera det första spåret. Fredsforskaren Frida Stranne, vid Högskolan i Halmstad, har apropå kriget sagt att om vi vill stå upp för liberala värden och demokrati faller ett stort ansvar på oss att även se våra egna handlingar som del av problemen (Aftonbladet 30/4 2022).

Vad hon menar är att ”vi”, det vill säga väst, har ett ansvar för vad som nu sker i Ukraina. Här åsyftas framför allt USA:s och

Storbritanniens olagliga invasion av Irak 2003, men även andra interventioner (som Kosovo och Libyen). Det görs gällande att dessa väpnade ingripanden genom sin olaglighet försvagat folkrätten på ett sätt som Putin kan utnyttja. Alternativt kan man uttrycka det så att Putin är fast i ett mönster som skapats av andra.

Men vad som hände i förspelet till Irakkriget 2003 var att Frankrike och Tyskland i FN:s säkerhetsråd gick emot USA:s felaktiga tolkning av två rådsresolutioner. Man underkände att resolutionerna ifråga gav mandat till en intervention. USA och UK isolerades och FN-stadgans integritet försvarades – av väststater. Kriget kom till stånd ändå, men det urholkade inte folkrätten, lika lite som dödsskjutningar i Sverige urholkar eller ändrar Brottsbalken.

De amerikanska folkrättsbrotten har med rätta fördömts i det förflutna, lika väl som den ryska aggressionen måste fördömas idag. Den senare spelar dock i en annan liga av folkrättsbrott. Putins anfallskrig är genom sitt syfte av erövring och utplåning jämförbart med Stalins ockupation och annekktion av Baltikum och Hitlers angrepp mot Polen och andra europeiska länder.

Frida Stranne är fast i en kålsuparteori att amerikanska presidenter borde ha utsatts för internationella brottmålsdomstolens ”arrest warrants” precis som Putin. Men ett syfte (bland flera) med vad Stranne kallar USA:s krig var att störta diktatorer som plågade sin egen befolkning. Det gällde Milosevics förtryck av kosovoalbanerna, Saddams tortyrkammare för oppositionella och Kadaffis bomber för att ”utrota rättorna” i Benghazi. I dessa fall fanns inslag av så kallad humanitär intervention, ett folkrättsligt begrepp som kanske skulle ha accepterats före 1945 av den dåvarande Haagdomstolen. FN-stadgan kräver emellertid klartecken från

FN:s säkerhetsråd, och det saknades i fallen Kosovo, Irak och Libyen.

Men olika Natoländers folkrättsstridiga beteende i dessa fall kan naturligtvis inte jämföras med Putins aggression i hitleristisk anda. De USA-ledda ingripandena var tidsbegränsade interventioner som inte syftade till gränsändringar, även om de icke sällan varit politiskt missriktade, som i Irak 2003 där man vann kriget men förlorade freden.

Efter 1945 finns det i världspolitikens endast två fall av aggression syftande till erövring och utplåning av självständiga stater – Saddam Husseins invasion av Kuwait och Putins av Ukraina.

Moskvas krav

Låt oss sedan kommentera Moskvas krav på säkerhetsgarantier och dess behov av trygghet. Ryssland var helt tryggt innan man attackerade Ukraina. Oavsett hur diplomatiskt okänsligt Nato kan ha agerat under 1990-talet (med sin så kallade inringningspolitik) så förstod alla att Nato, som är en försvarsorganisation, inte via Ukraina planerade att attackera Ryssland och därmed riskera ett tredje världskrig. Och detta gällde oavsett om Ukraina var eller inte var medlem av Nato.

Samma tänkande, att inte riskera ett världskrig, gäller idag. Solidariteten med Ukraina har stöd i FN-stadgans rätt till kollektivt självförsvar mot en aggressor. Omvärlden har rätt att bistå med vapen, även långräckviddiga, och med trupp, men här visar man realpolitisk återhållsamhet. En ohämmad eskalering vore alltför farlig.

Stranne har återkommit till Ukrainakriget i ytterligare en debattartikel tillsammans med statsvetaren Trita Parsi. Ett tema var historiskt, att ”diplomati som instrument för att undvika kriget aldrig prövades fullt ut” (Aftonbladet 27/3 2003). Man menade

här att frågan om ”Ukrainas neutralitet och Natomedlemskap” inte ingick ”i några försök till förhandlingar” före den 24 februari 2022. Det antyds att detta var västs fel och att Putin kunde ha varit intresserad av sådana förhandlingar.

Men Putins egen argumentation morgonen den 24 februari förtigs. Han motiverade kriget i storryska ideologiska termer. Avgörande var att Ukrainas existens som stat utgjorde ett hot mot Rysslands existens som nation. Det var en fråga om ”liv och död”, inte om neutralitet eller Natomedlemskap. Martin Kragh har i detta sammanhang citerat den tidigare presidenten Dimitrij Medvedev som sagt om Ukraina att ”landet kommer att försvinna och inte längre finnas på planeten” (SvD 19/4 2023). Någon öppenhet för förhandlingar om Natomedlemskap för ett bevarat Ukraina finns inte på kartan och har aldrig funnits annat än som politisk retorik.

Vår vän och förre chef, tidigare utrikesministern Hans Blix, har i artikeln ”Fred i Ukraina kräver mer än vapenstillestånd” (SvD Under strecket 4/4 2023) kritiserat västländerna. Han menar att de med sitt Ukrainastöd fokuserar enbart på försvarskriget, utan att förespråka vapenstillestånd, detta för att man inte vill ifrågasätta Kievs mål att befria hela Ukraina. Blix ser i stället en ”viss principiell logik i ett vapenstillestånd vid den linje där de båda parterna stod före den 24 februari 2022”. Ukraina skulle således ge upp Krim och stora områden i öster.

Men omvärlden och EU måste respektera landets suveräna beslutsfattande om sina egna gränser. Det är upp till Ukraina att göra de eftergifter man kan acceptera. Det är inte vi utomstående som ska komma med anvisningar om Ukrainas framtid.

Ett vapenstillestånd skulle kunna vara ett första steg mot fred. Men på vems villkor? Vi vet att Putins mål är total seger. Blix utesluter inte att externa faktorer kan bidra

till en vapenvila, exempelvis en rysk accept av framtida ukrainskt EU-medlemskap eller en accept av Ukraina som stat om väst garanterar att landet inte ansluts till Nato. Men så länge Putin är vid makten är sådana lösningar naturligtvis helt uteslutna. I hans världsbild ska Ukraina krossas.

I TV-talet den 24 februari 2022 påstod Putin att Ukrainas själva existens var ett hot mot Rysslands framtid som nation. I den ryska gemenskapen ser han Ukraina som en främmande kropp som måste utplånas.

Blix menar att det vore ”föga framsynt av EU och väst” att låsa sig vid en politik av ekonomisk och politisk isolering av Ryssland. Men genom sin aggression är det Ryssland som isolerat sig självt från den internationella rättsordningen, och detta innan några sanktioner mot Ryssland ens var påtänkta.

Dialog för rysk trygghet?

Det är oklart om Blix anser att väst ska sluta isolera Ryssland nu, i dagsläget, eller i en ovisst framtid, när Putin försvunnit. Hans plädering ser ut att vara inriktad på framtiden, men i undertexten syns en tydlig kritik av västs tänkande och agerande just nu, under det senaste året. Blix anser att dialog med Kreml om ”alla parter behov av trygghet” borde vägleda väst redan idag.

Men varför ska en angripare kunna kräva trygghet? Hade man inte angripit Ukraina hade Ryssland varit helt tryggt. Det är inte väst som väljer ett fortsatt kallt krig. Det är Ryssland som valt väg, först 2014 och nu sedan ett drygt år. Den oerhörda felkalkyl Ryssland gjort kan inte vara västs uppgift att ”förstå” eller föra en dialog om.

Ända sedan före Krim 2014 har Blix argumenterat emot ukrainskt (och svenskt) Natomedlemskap och hoppats på en sorts neutral status som en tänkbar modell för Ukrainas framtid. Därmed är Blix farligt

nära att plädera för något som liknar den starkares rätt – rätten att dominera mindre grannar.

Det var knappast någon ”oro” i Kreml över Natos accept av nya medlemsländer som provocerade attacken mot Ukraina. Vid invasionen skymdes sådana argument helt av storrysk ideologi och bisarra svepskäl. Först anfördes ”utrota nazism” och ”folkmord på våra landsmän”, men i själva verket har Kreml avsett att återupprätta det ryska imperiet och krossa ett demokratiskt exempel som kunnat inspirera krafter inom Ryssland att hota imperiet.

Den ryska imperialismen är på tillbakagång, hävdar Blix, och ”inte mer obotlig än brittisk eller fransk”. Men så länge Putin styr är detta en allvarlig felbedömning.

Man kanske kan förstå Putins avsky mot Natoinstallationer i grannländer, skriver Blix. Men resonemanget att Natos tillväxt skulle ha varit ”ett väsentligt incitament” till kriget vilar på ett tankefel: att Putin skulle ha fört en fredsinriktad politik om EU och Nato inte hade accepterat nya medlemmar – att han då skulle ha avstått från sin säkerhetshotande ideologi att göra Ryssland stort igen. Ingenting talar för att denna förhoppning någonsin varit realistisk.

Folkrätten kräver av statssamfundets medlemmar att man inte ska erkänna några vinster av aggression, en aggressor ska inte kunna skörda några frukter av sitt olagliga beteende (*no fruits of aggression*). Ekonomiska

sanktioner är det mest närliggande valet för stater som vill hävda folkrätten, det är enligt FN-stadgan en möjlighet för säkerhetsrådet, och det är också en möjlighet för regionala organisationer och staterna i allmänhet. Att inte utnyttja denna möjlighet till markering, och därmed tänkbar isolering, av aggressorn skulle underminera stödet för den internationella rätten. Omvärlden har inte råd med passivitet.

Dessutom, attacken mot Ukraina aktiverar FN-stadgans rätt till kollektivt självförsvar. Stadgans artikel 51 möjliggör solidaritet med offret för aggression i form av militärt bistånd. Väst har utnyttjat denna möjlighet genom att bistå med vissa vapensystem, samtidigt som man undvikit att bistå med vissa andra som skulle riskera en eskalering av kriget. Denna kombination av solidaritet och realpolitik går inte att kritisera.

I nuläget är en politik av dialog och förståelse gentemot Moskva helt poänglös. En sådan politik måste invänta en ny regim som inte vill utplåna sin största europeiska och demokratiska granne. Ett nytt kallt krig under denna väntetid är en mindre katastrof än om Ryssland tillåts krossa Ukraina.

Ove Bring är professor och f d folkrättsrådgivare vid UD. Han är ledamot av KKrVA.

Henrik Salander är f d ambassadör och nedrustningsförhandlare vid UD. Han är ledamot av KKrVA.